

De herindeling van 1966

Door: John van Leuken

Verscheidene malen heeft de gemeente Zoeterwoude grondgebied moeten afstaan. Drie grote herindelingen vonden plaats in 1896, 1920 en 1966; in alle gevallen gebeurde dat ten gunste van de gemeente Leiden. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van die laatste grote herindeling. Ik geef daarbij extra aandacht aan de argumenten die pro en contra de herindeling door de verschillende betrokkenen naar voren zijn gebracht. Tenslotte blijft herindeling voor de gemeente Zoeterwoude een actueel thema.

aanloop

Hoewel de herindeling op 1 juli 1966 uiteindelijk van kracht werd, moeten we voor de aanloop er van terug naar 1956. In dat jaar doet de provincie Zuid-Holland het voorstel aan de regering om een deel van Oegstgeest bij Leiden te voegen. Het gaat om het gebied waar nu de Leidse wijken Merenwijk, de Hoge Morsch en het universiteitsterrein liggen. De Minister van Binnenlandse Zaken vindt de voorgestelde grenswijziging echter veel te beperkt. In Den Haag wordt een nota over de ruimtelijke ontwikkeling van de Randstad voorbereid, die bekend staat als de nota 'De ontwikkeling van het westen des lands'. In dat stuk wordt de toekomstige ruimtebehoefte van alle steden in het westen geïnventariseerd, zowel voor woningbouw, bedrijfsterreinen als recreatie. De conclusie van die nota is dat er te veel concentratie van allerlei activiteiten in de steden optreedt, maar dat er wel veel behoefte aan ruimte is. Om het agrarisch middengebied van Holland te sparen, moet in die ruimtebehoefte dicht bij de bestaande steden worden voorzien. Een nu bekend fenomeen als de groeikern is in deze nota voor het eerst voorgesteld.

Ook op regionaal niveau is men echter met dit probleem bezig. In 1957 stelt een werkgroep van de gemeenten Leiden, Leiderdorp, Warmond, Oegstgeest, Voorschoten en Zoeterwoude een structuurplan op voor de Leidse regio, dat in januari 1958 in de afzonderlijke gemeenteraden wordt goedgekeurd. In dit plan wordt aangegeven waar woningbouw tot stand kan worden gebracht en er worden gebieden bestemd voor be-

drijfsterreinen en recreatie. Het plan richt zich op de ontwikkeling van Leiden als agglomeratie en dus niet op die van de dorpen. Inhoudelijk sluit dit structuurplan aan bij de plannen die in Den Haag worden voorbereid.

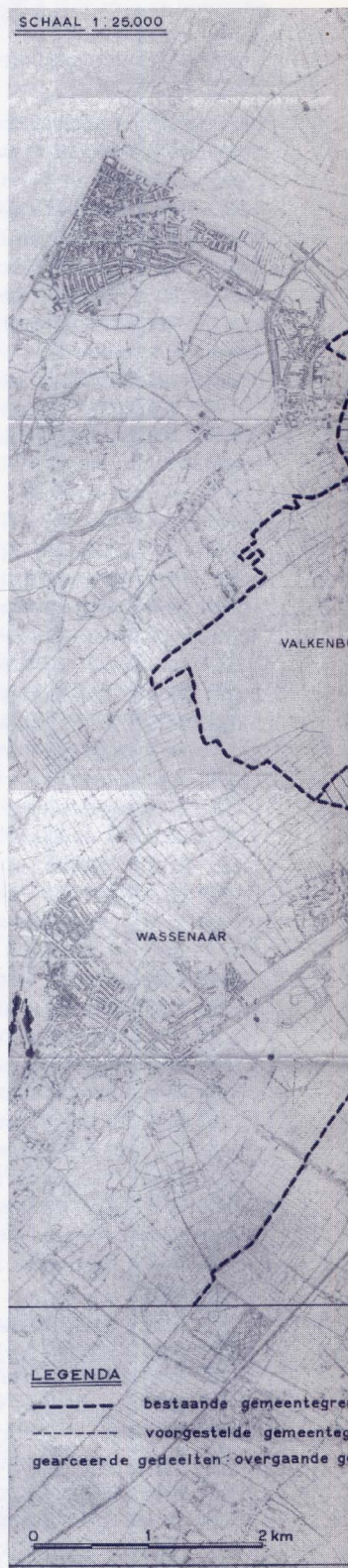
Voor Zoeterwoude is van belang dat in het structuurplan het gebied tussen de A4 en de Vliet als recreatiegebied wordt aangewezen. De grens van de gemeente Zoeterwoude loopt in 1957 nog langs de Vliet en het Rijn-Schiekanaal. Alleen een klein stuk ten oosten van het Rijn-Schiekanaal tot waar nu de brug naar Leiderdorp ligt, is al Leids grondgebied (de Rivierenwijk). Daarnaast wordt het gebied tussen de A4, de spoorlijn naar Utrecht, de Oude Rijn en huidige Burgemeester Smeetsweg als bedrijfsterrein bestemd. In woningbouw is op het Zoeterwoudse gebied niet voorzien. Daarvoor worden delen van Leiderdorp, Oegstgeest en Voorschoten aangewezen.

de donderslag

Op 2 juni 1958 verstuurt de provincie naar de gemeenten in de Leidse regio een brief, die daar - zoals B&W van Zoeterwoude op 18 juni stellen - aankomt als een donderslag bij heldere hemel. De provincie doet in de brief een veel verdergaand voorstel voor een gemeentelijke herindeling van Leiden en omgeving. Volgens het voorstel moet Leiderdorp al haar gebied ten westen van de huidige Persant Snoepweg afstaan, Voorschoten het gebied ten noorden van de geprojecteerde N11-West (waar nu Noord-Hofland en de Stevenshof liggen) en Oegstgeest de al eerder aangewezen gebieden in de Hoge Morsch en de Broek- en Simontjespolder (waar nu de Merenwijk ligt). Zoeterwoude verliest haar gebied ten westen van de A4 en ten zuiden van de spoorlijn naar Utrecht aan Leiden. Maar ook moet Zoeterwoude al haar gebied ten noorden van de spoorlijn naar Utrecht, dus heel Zoeterwoude-Rijndijk, aan Leiderdorp afstaan.

De provincie stelt in haar brief dat haar eerdere plan over de toevoeging van delen van Oegstgeest aan Leiden alleen in het strikt noodzakelijke voorzag. De provincie gaat er daarbij vanuit dat Leiden van 95.000 inwoners in 1958 tot 200.000 inwoners in 1980

SCHAAL 1:25,000

VOORSTEL GRENSWUZIGING LEIDSE AGGLOMERATIE

zal groeien, waarvan er ongeveer 50.000 tot 70.000 uit Den Haag worden verwacht. Voor deze bevolking zijn woningen, industrieterreinen, recreatieve en andere voorzieningen nodig binnen het gebied dat ligt tussen de A4 en de A44, de geprojecteerde N11 naar Katwijk en een aan te leggen noordelijke verbindingsweg tussen de A4 en A44. Binnen Leiden is - zo constateert de provincie - slechts ruimte voor de bouw van 7.000 woningen; nauwelijks de helft van het vereiste aantal als rekening wordt gehouden met de vervanging van woningen wegens sanering. De bouw van de overige woningen en voorzieningen moet tot stand komen in de randgemeenten in het aangegeven gebied. De provincie is van mening 'dat het zeer ongewenst zou zijn, indien een woongebied van vrij beperkte omvang voor 200.000 inwoners over vijf gemeenten zou zijn verdeeld'. Ook de hiervoor te treffen voorzieningen dienen door één centraal gemeentelijk bestuur te worden geleid. In deze twee regels legt de provincie haar argumentatie neer.

reactie

Voor Zoeterwoude zijn de plannen desastreus. De gemeente moet 670 hectare van haar 2780 hectare grondgebied afstaan. Veel belangrijker is echter het verlies aan inwoners. Door de voorziene overgang van de Rijndijk naar Leiderdorp verliest Zoeterwoude bijna 2.500 van haar 6.000 inwoners, dat is 40%. Het houdt niet meer dan 3.500 inwoners over, wat ook naar de toenmalige verhoudingen gering is. Er wordt dan ook onmiddellijk een speedvergadering van de gemeenteraad bijeengeroepen. Daarna wordt in geheime zitting besloten één en ander voor te leggen aan het Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland. Ook wordt rechtskundige bijstand gezocht. B&W vragen - en krijgen - voor deze maatregelen van de raad een blanco krediet.

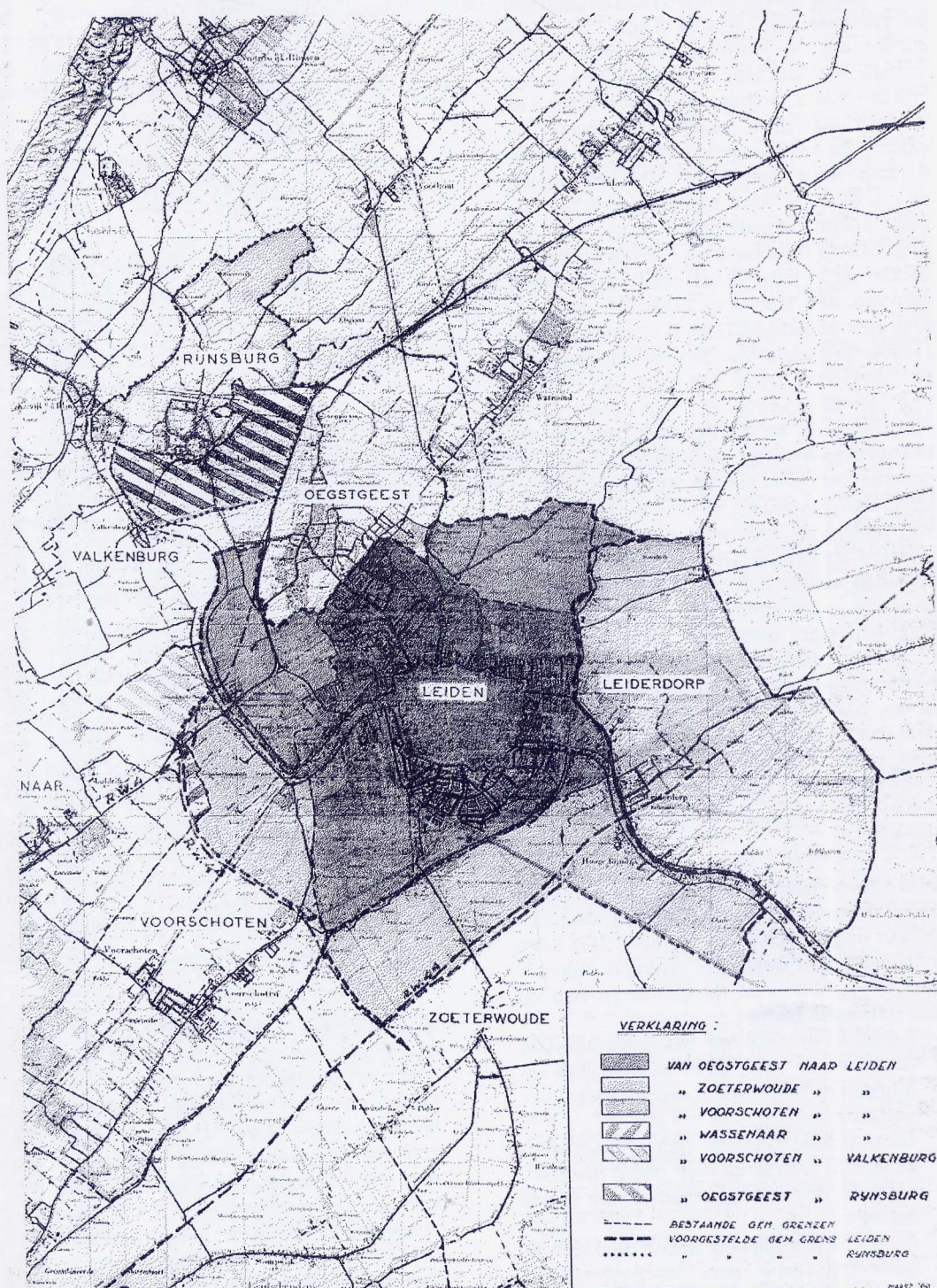
Op 14 oktober 1958 verschijnt de reactie van de gemeente Zoeterwoude op het provinciale voorstel. Het wordt uiteraard afgewezen. In haar reactie wijst de gemeente er op dat zij alle medewerking zal verlenen aan de realisering van de recreatieve voorzieningen in het gebied ten westen van de A4, zoals voorzien in het structuurplan van de Leidse regio. Afstand doen van het gebied vindt ze daarom niet aan de orde. De reactie

op de afstand van Rijndijk is er één waaruit eerder sprakeloosheid blijkt:

"Mede omdat elke motivering voor afstand van dit gebied aan Leiderdorp ontbreekt en wij tevergeefs hebben gezocht naar motieven, welke vóór afstand zouden kunnen worden aangevoerd, zijn wij geneigd aan te nemen dat het hier slechts een suggestie betreft, een suggestie welke wij inmiddels zo ver mogelijk verwerpen"

Er is volgens de gemeente sprake van een duidelijke grens (de Rijn) en een levensvatbare wijk, die in alle opzichten tot Zoeterwoude behoort. Bovendien is voorzien in een industrieterrein (het huidige industrieterrein Grote Polder), waarvoor tussen de gemeenten Leiden en Zoeterwoude een industriëschap is gesloten, waaraan de provincie nog maar net daarvoor in februari 1958 haar goedkeuring heeft gehecht. De reactie wordt voorzien van een drietal rapporten waarin de levensvatbaarheid van de Rijndijk en de verschillen en het gebrek aan verbindingen met Leiderdorp worden onderbouwd. Ook de andere randgemeenten van Leiden reageren sterk afwijzend. Er worden harde noten gekraakt over de prognose van 200.000 inwoners in 1980 (die er ook nooit zijn gekomen, zoals we inmiddels weten¹⁾). Gezegd wordt dat de provincie de uitvoering van het gezamenlijk aangenomen structuurplan geen slechtere dienst had kunnen bewijzen omdat de herindeling een zware schaduw werpt over de samenwerking. Ook wordt gewezen op de manier waarop in het provinciale voorstel wordt gekeken naar de positie van gemeenten. Naar de mening van de randgemeenten wordt de waarde van de gemeente als onderdeel van het staatsbestel ontkend en de gemeente gelijk gesteld met een ambtelijk district, dat naar willekeur is in te delen. Bovendien wordt in alle toonaarden ontkend dat kleine gemeenten niet zouden kunnen bouwen, want bouwen, dat willen de randgemeenten wel.

¹⁾ In 1999 is het inwonertal van de Leidse agglomeratie binnen de snelwegen (het gebied waar de provincie naar verwijst) ongeveer 160.000.

nieuw voorstel (zie pagina 91)

De kritiek leidt tot een nieuw voorstel van de provincie op 11 april 1960, overigens zonder dat de provincie haar argumenten wijzigt. Ten opzichte van het eerste voorstel zijn er twee belangrijke wijzigingen. Van Leiderdorp gaat geen gebied meer over naar Leiden. De Rijndijk gaat niet meer naar Leiderdorp, maar naar Leiden. Leiderdorp blijft dus in dezelfde vorm bestaan, waardoor de belangrijkste woningbouwlocatie uit het structuurplan buiten Leiden komt te liggen. Er kan nu in ieder geval geen sprake meer zijn van één stad van 200.000 inwoners met een ongedeeld bestuur, waardoor een centraal argument van de provincie wegvalt. Pas jaren later, in de Memorie van Toelichting van de regering uit 1963 op het wetsvoorstel over de herindeling, worden de overwegingen voor de wijziging van het voorstel genoemd. Leiderdorp is niet deels bij Leiden gevoegd omdat elke herindeling van Leiderdorp zou hebben geleid tot een ernstige aantasting van de bestaansmogelijkheden van Leiderdorp. Omdat - zegt de Memorie - Leiderdorp zich de laatste jaren een krachtige gemeente heeft getoond, moet zij in staat worden geacht aan de woningbouwontwikkeling zelf leiding te kunnen geven. Nadat de overgang van het grootste deel van Leiderdorp naar Leiden van de baan was, verviel - opnieuw volgens de Memorie - het belang van de samenvoeging van het restant van Leiderdorp met Zoeterwoude-Rijndijk.

Voor Zoeterwoude betekent het nieuwe voorstel uiteraard geen verbetering. De reactie van de gemeente op 16 mei 1960 komt inhoudelijk dan ook sterk overeen met die van 1958. Wel wijst de gemeente nog op een paar extra punten:

- Leiden heeft niets aan het gebied tussen de A4 en de Vliet, want ze mag daar op grond van het structuurplan toch niet bouwen;
- Zoeterwoude heeft dit gebied als groengebied al jarenlang met goed resultaat beheerd, dus er is geen reden voor herindeling;
- Rijndijk is het snelst groeiend deel van de gemeente, waar door woningbouw in voorzien kan worden omdat de bestemmingsplannen dat (beperkt) toestaan;
- Rijndijk is een woongemeenschap met een bloeiend gemeenschapsleven.

Daarna volgt een lange opsomming van verenigingen: het Oranje-Comité, de gymnastiekvereniging, de wandelsportvereniging, de voetbalvereniging, de afdeling van het Wit-Gele Kruis, de afdeling van de K.A.B., kaartclubs, een biljartvereniging, een begrafenisvereniging, een mannenkoor, een speeltuinvereniging en kabouters, gidsen, welpen en verkenersorganisaties;

- de gemeente wijst deze keer ook op de zware slag die de gemeentefinanciën zouden oplopen door het verlies van zoveel inwoners, terwijl het te onderhouden grondgebied en wegenareaal niet erg verminderen.

zaken

Toch wijst het tweede, gewijzigde voorstel van de provincie er op dat het tijd wordt om zaken te gaan doen. Leiderdorp mag zich de grote winnaar noemen van de eerste ronde, maar de andere bedreigde randgemeenten - Oegstgeest, Voorschoten en Zoeterwoude - staan nog met lege handen. En de politiek - zowel in de provincie als de Tweede Kamer - kan ook niet om de stad Leiden heen. In dit verband is een bespreking interessant tussen de colleges van B&W van Leiden en Zoeterwoude die op 24 januari 1961 plaatsvond.

Beide gemeenten zijn met zware delegaties aangetreden. Voor Zoeterwoude zijn aanwezig de net aangetreden burgemeester Detmers en de wethouders Van Hofwegen en Kraan. Voor Leiden zijn vertegenwoordigd burgemeester Van Kinschot en de wethouders Drijber, Jongeleen, Van Schaik en Stolp. Ook de gemeentesecretarissen zijn aanwezig.

Tijdens de bijeenkomst zegt Detmers in zijn openingswoord dat Zoeterwoude geen oplossingen kan bieden voor woningbouw voor Leiden. Wel kan en wil het recreatiemogelijkheden voor Leiden bieden en Detmers zegt dat hij samenwerking in de vorm van een recreatieschap mogelijk acht. Wat betreft het industrieterrein is er al overeenstemming bereikt in het industrieschap.

De Leidse burgemeester zegt als eerste dat 'het voor Leiden moeilijk is de groeiende bevolking over te brengen naar een andere gemeente in verband met de uitkering per inwoner en het verlies door krotopruiming'. Met andere woorden: het is vooral een

kwestie van de gemeentelijke financiën.² Als hij zegt dat 'als de grenswijziging zou doorgaan, dan moet Leiden zich voor minstens 25 jaar in veiligheid stellen' is het niet helemaal duidelijk of hij dat in ruimtelijke of financiële zin bedoelt. Verder ziet hij grote moeilijkheden voor Zoeterwoude om een zo groot gebied voor recreatiedoeleinden te bestemmen. Overigens is het industrieschap prettig geregeld. Leiden ziet niet de noodzaak in van de overgang van de Rijndijk naar die stad, zoals de provincie voorstelt. Het is zelfs geschrokken van 'de grote blinde darm, die daardoor zou ontstaan'. Men vindt de grote wegen de natuurlijke gemeentegrenzen.

Detmers meent in reactie op de Leidse burgemeester dat het nuttig zou kunnen zijn als Zoeterwoude tot overeenstemming met Leiden kan komen. De Leidse burgemeester zegt daar op dat overeenstemming (van Leiden) met alle gemeenten niet mogelijk is. Hij wijst er op dat destijds is gezegd dat rijksweg 4 de meest aangewezen grens is. Detmers veronderstelt dat Zoeterwoude daarmee akkoord zou kunnen gaan. Kortom: Leiden en Zoeterwoude kunnen het eens worden over de A4 als grens. Daarna wordt de vergadering gevuld met de uitwerking van nog wat voorstellen voor zowel het groengebied tussen de Vliet en de rijksweg als het gebied van de Rijndijk. Zoeterwoude trekt zijn bezwaren tegen de Leidse invulling van het recreatiegebied in en zegt toe de Ommedijkseweg verbreed te zullen doortrekken naar de Rijndijk.

ontwerp van wet

Ondertussen is er in de officiële voorstellen nog niets veranderd. In mei 1961 verschijnt een ontwerp van wet voor de herindeling, dat overeenkomt met het voorstel zoals de provincie dat in 1960 heeft gedaan. Dus: de Rijndijk bij Leiden. De Zoeterwoudse reactie van 13 juli 1961 is voorspelbaar afwijzend,

maar nu veel uitgebreider en meer onderbouwd. Er zijn ook accentverschillen ten opzichte van de voorafgaande reacties van de gemeente op de provinciale voorstellen. Voor het eerst twijfelt ook Zoeterwoude aan de prognose van 200.000 inwoners. Verder wordt er op gewezen dat zonder enige motivering rijksweg 4 wordt overschreden, terwijl de provincie in 1958 zei dat de grenzen (van Leiden) logischerwijs moeten worden gevormd door de rijkswegen. Een echo van het gesprek met Leiden? Er wordt ingegaan op de politieke oriëntatie van de Rijndijk, die heel anders is dan die van Leiden. Verder wordt er nu uitgebreid stil gestaan bij de financiële en materiële verliezen die de gemeente door de gebiedsafstand en het inwonerverlies zou leiden.

Dat laatste argument lijkt tenslotte toch de doorslag te geven. In het najaar van 1961 (16 november) bezoekt minister van binnenlandse zaken Toxopeus Zoeterwoude om daar mondeling overleg te voeren op het gemeentehuis. Iedereen uit Zoeterwoude zal hem daar wel duidelijk hebben gemaakt dat hij de Rijndijk-annexatie ongedaan moest maken. In ieder geval verschijnt er in september 1962 een wijziging van het ontwerp van wet, waarin dat inderdaad het geval is en de gemeentegrens in de Meerburgerwatering wordt getrokken. In de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel wordt er op gewezen dat wel overwogen is de Rijndijk bij Leiden te trekken, maar dat gezien de ingrijpende gevolgen die een dergelijke grenswijziging voor de gemeente Zoeterwoude zou hebben, dit niet is doorgezet. Daarbij heeft men ook overwogen dat Leiden door middel van de gemeenschappelijke regeling met Zoeterwoude over het industrierrein daarin al een grote mate van zeggenschap heeft. Ook heeft het gemeentebestuur van Zoeterwoude - volgens de Memorie - getoond Leiden ook overigens alle nodige medewerking te verlenen.

laatste ronde(n)

Daarmee is de zaak wel beklonken. Uiteraard verschijnt er nog een reactie van de gemeente Zoeterwoude op het wetsvoorstel, waarin zij nog eens al haar bezwaren uiteen zet (5 november 1962). Opmerkelijk daarin is een passage waarin de gemeente verklaart dat zij uitdrukkelijk wel bereid is een deel van de bevolkingsaanwas van de Leidse agglomeratie op te vangen. Men lijkt

² Ik wijs op de volgende passage uit het boek van Klaassen e.a.: Leiden, leed, geleden (Rotterdam 1992). Op blz. 43. wordt daar de achtergrond van de aanvraag van de artikel 12-status in 1969 van de gemeente geschetst: 'In Leiden werd gehoopt op een omvangrijkere toevoeging aan het grondgebied (bij de grenswijziging), waarbij Leiderdorp en Oegstgeest volledig geannexeerd zouden worden. Dit zou een aanzienlijk financieel voordeel met zich mee hebben gebracht waardoor de art. 12-aanvraag minder urgent zou zijn geworden'.

het te betreuen dat dit vooral in Leiderdorp gebeurt. Verder wijst men er op dat door de Meerburgerwatering als grens te houden er in Rijndijk een merkwaardige situatie ontstaat, waarbij de kerk in Zoeterwoude blijft, maar het parochiehuis, de school en de gymnastiekzaal en het gehele sportcomplex onder Leiden komen te vallen. Dit terwijl men ook al het klooster van de Paters Kruisheren en de parochiekerk aan de Vrouwenweg moet afstaan.

Aan dit bezwaar wordt tegemoet gekomen in het definitieve wetsvoorstel dat de Tweede Kamer in 1963 wordt aangeboden. Vanaf de spoorlijn naar Utrecht in de richting van de Rijn wordt de gemeentegrens dichterbij de A4 gelegd.

Het wetsvoorstel wordt in 1964 door de Kamer besproken. Daarbij dient een aantal Kamerleden nog een voorstel in om de gebiedsvermindering van Zoeterwoude te beperken tot aan de Vrouwenvaart en het zuidelijke deel tussen A4 en Vliet Zoeterwouds te laten, omdat de recreatieve bestemming voornamelijk het noordelijke deel betreft. Dit voorstel wordt echter door de Minister afgewezen met het argument dat met het aangewezen gebied Leiden wat betreft zijn recreatieve voorzieningen voor eens en altijd uit de moeilijkheden kan worden geholpen.

Daarnaast gaat de Minister in zijn Memorie van Antwoord van 1965 in op de positie van de afzonderlijke randgemeenten. Over Zoeterwoude merkt hij op dat een Leidse stedenbouwkundige een plan heeft gemaakt voor een stad ten oosten van Zoeterwoude voor 100.000 inwoners. Hij zegt daarover:

"Vanwege het fraaie polderlandschap van Zoeterwoude en het belang, de openheid van het groene hart van Holland zoveel mogelijk en zolang mogelijk te behouden, is evenwel, mede gelet op de geringe afstand tot groot-Zoetermeer met in de toekomst ten minste 100.000 inwoners, naar de inzichten van het provinciaal bestuur van Zuid-Holland, voor Zoeterwoude een aanzienlijk bescheidener ontwikkeling (tot 8000 à 9000 inwoners in 1980) gewenst. In een verdere toekomst, zo is het oordeel van gedeputeerde staten, zou eventueel, indien zulks noodzakelijk mocht blijken, het grondgebied van Zoeterwoude ten dele voor woningbouw ten dienste van de Leidse agglomeratie kunnen worden benut. Vóór het jaar 1980 moet daar echter in elk geval niet op worden gerekend".....

John van Leuken

IN DE VERKOOP:

set van 4 correspondentiekaarten met 4 verschillende oude afbeeldingen van Zoeterwoude, met enveloppen Ook los verkrijgbaar	à	f 4,00 f 1,25
Verjaardagskalender	à	f 9,00
Wandel-/Fietstochten	à	f 2,50
Boek " Van hongerwinter tot bevrijding " door Fr. A.M. van den Elsen Zoeterwoude, 1 september 1944 - 15 juni 1945		f 20,00
Suetan , losse nummers (zolang de voorraad strekt vanaf 1975)		f 5,00
Kroniek van Zoeterwoude (incl. inhoudsopgave)		f 15,00

Alle artikelen zijn tegen directe betaling verkrijgbaar op de volgende adressen:

Dhr. J.J. Baart, Jan Porcellisstraat 9
Dhr. H.H.J. de Bruijn, Zonnegaarde 23

De artikelen zijn, voor postverzending, te bestellen bij:

Dhr. J.C. Beemer, Kievit 18, 2381 KC Zoeterwoude, tel. 071 - 5803227

(Er worden dan wel verzendkosten berekend!)